

George Shackle'm İktisadi Analize Katkısı: Kaleidik Gerçeklik ve Epistemolojik Temelleri*

Fatma Esra SOYLU**

Geliş Tarihi (Received): 17.04.2020 – Kabul Tarihi (Accepted): 11.05.2020

Öz

George L.S. Shackle, ana akım iktisadın, düzenli ve dengeye eğilimli dünya tasavvuruna, gerçek dünyayı yansıtmadığı gerekçesiyle karşı çıkan bir iktisatçıdır. Avusturya İktisat Okulu'ndan Friedrich August von Hayek'in öğrencisi olarak çalışırken John Maynard Keynes'in fikirleriyle özellikle belirsizlik analiziyle tanıştıktan sonra, denge fikrinin, gerçek dünyayla uyumsuz olduğuna kanaat getirerek, yeni bir gerçeklik kavramsallaştırması yapmıştır. Gerçeklik, tıpkı bir kaleydoskopdaki görüntüler ve desenler gibidir. Başka bir deyişle, gerçeklik, belirsiz bir gelecek karşısındaki bireylerin hayal gücüyle şekillenen beklentileriyle şekillenmektedir. Tahmin edilebilir bir düzenin ve dengenin yokluğu ile tanımlanan "gerçek" dünyanın en belirgin özelliği ise, bu gerçekliği oluşturan bireylerin bilgisizliğidir. Shackle, iktisadi sistemlerdeki istikrarsızlığın sebebini, gerçekliğin doğasındaki belirsizlik olarak kavramsallaştırmasıyla ontolojik bir yaklaşıma sahipmiş gibi görünmektedir. Bu çalışmanın amacı, Shackle'in, kaleidik gerçeklik yaklaşımını, bu yaklaşımı üzerine inşa ettiği zaman, belirsizlik, kararlar, beklentiler ve bunların iktisadi sistem üzerine etkileri aracılığıyla incelemektir. Kaleidik gerçeklik yaklaşımı, radikal bir yaklaşım olmasına rağmen, meseleyi zamansallık ve bilgi boyutunun dışına çıkarmaması bu radikal bakış açısının ortaya koyulmasına olanak vermemektedir. Çalışmada savunulan argüman ise bu analizin aslında epistemolojik bir yaklaşım olduğunu öne sürmektir. Ekonomik sistemlerde süreksizliğin ardında yatan nedenler geleceğin belirsizliği ve genel olarak zamansallığın yanı sıra bilginin sürekli değişen ve her zaman eksik olan doğası değildir; ekonomik sistemlerde süreksizliğin arkasında yatan nedenler sadece bu sistemlerin doğasında var olan özelliklerde bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: George Shackle, Belirsizlik, Ontoloji, Epistemoloji.

*Bu makale yazarın doktora tezinden türetilmiştir. (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 9/6/2017, İktisadi Gerçeklik, Açık Sistemler ve Belirlenemezlik)

**Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İİBF Ekonomi ve Finans Bölümü Öğretim Üyesi, fatma.soylu@alanya.edu.tr.

George Shackle's Contribution to Economic Analysis: Kaleidic Reality and It's Epistemological Foundations

Abstract

George L. S. Shackle is an economist who rejects the harmonious and equilibrium-oriented world view of mainstream economics. Shackle's economic analysis is based on the real world which is unstable and in a state of non-equilibrium. While he was working with Friedrich August von Hayek from the Austrian School of Economics, he encountered Keynes' ideas, especially uncertainty analysis. After this encounter, he made a new conceptualization of reality, considering that the idea of equilibrium is incompatible with the real world. Reality is just like images and patterns in a kaleidoscope. In other words, reality is shaped by the expectations of individuals facing an uncertain future using their imagination. So "real" world is defined by the absence of a predictable order and equilibrium because of ignorance of the individuals who constitute this reality. Shackle's analysis of the economic system's instability seems to have an ontological approach as it explores the nature of reality. The purpose of this study is to examine the kaleidic reality approach through uncertainty, decisions, expectations and their effects on economic system. The "kaleidic reality" approach that Shackle suggests about the nature of reality is a very radical approach, but his focus on time and knowledge undermines its radical character. The argument defended in the study is to suggest that this analysis is actually an epistemological approach. The reasons lying behind discontinuity in economic systems are not uncertainty of the future, and temporality in general, as well as the ever-changing and always-incomplete nature of knowledge; the reasons lying behind discontinuity in economic systems can only be found within the inherent characteristics of those systems.

Keywords: George Shackle, Uncertainty, Ontology, Epistemology.

Giriş

George L. S. Shackle, zaman, belirsizlik, bekleyişler, kararlar ve yenilikler hakkında birçok çalışma yapmış ve birçok iktisatçıyı etkilemiş bir yazardır. Ekonomiyi beklentilerin, beklentileri de hayal gücünün yönlendirdiğini ileri süren Shackle, özgür iradeye sahip bireylerin, geleceğe dair beklenti ve hayalleriyle şekillendirdiği “yaratıcı” kararlarına dikkat çekip, piyasanın yaratıcı ve yenilikçi doğasına vurgu yaparak, piyasalar açısından belirleyici bir istikrar eğilimi olmadığını düşünen ve iktisatta belirlenimi (determinacy) reddeden iktisatçılardandır. Shackle’a göre ekonominin özünü oluşturan beklentiler ile belirlilik uyumsuzdur ve birbirlerini dışlarlar. Rasyonel karar verme süreçlerinin, ekonomik aktivitenin tümüne hâkim olan beklentileri dışladığını ve beklentilerin ise rasyonel karar fikrini yıktığını ileri sürmüştür (Shackle, 1972, s.156).

Shackle, 1930larda London School of Economics’te Friedrich von Hayek’in öğrencisi olmuştur. 1935 yılında Hayek danışmanlığında, Avusturya Okulu sermaye teorisi üzerine tezini yazmaktayken, Joan Robinson’un bir sunumuyla beraber Keynes’in fikirleriyle karşılaşmıştır. Shackle, Hayek’le başladığı tezi, başladığı şekilde bitiremeyeceğine dair Hayek’i bilgilendirmiş ve yeni bir rota çizmiştir. Yeni tezi, yine Hayek danışmanlığında olmak üzere, ex ante ex post kavramlarını kullandığı, yatırımın dinamiklerini incelediği iş çevrimleri teorisidir (Zapia, 2012, s.5). Shackle, Robinson’un sunumundan sonra Keynesyen olmasına rağmen, Hayek’e ait birçok fikri sürdürmüştür. Bireylerin planları arasındaki uyumsuzluktan doğan iktisadi dalgalanmalara dair ve bireylerin geleceğe dair tutarsız beklentilerinden kaynaklanan uyumsuzluktan doğan, en azından bazı planların gerçekleşmeyeceği gibi fikirleri, bunlardan bazılarıdır. Fakat Shackle’a göre, Hayek’in analizinde yer alan, tüm bireylerin planlarının birbiriyle uyumlu olması şeklinde tanımlanan genel denge kavramı, bireysel olarak biçimlenmiş planlar arasındaki uyumun koşullarını belirtmek için kullanılabilir, tamamen zihinsel olan bir inşadır ve bu kavram ampirik içerikten yoksundur. Genel denge, Shackle için sadece ulaşılamaz bir durum değildir, aynı zamanda gerçeklikle de uyuşmamaktadır.

Shackle’ın, Hayek’te bulamayıp Keynes’te bulduğu en önemli şey, belirsizliğin ve bilgisizliğin, insanlık durumunun temel özelliği olduğunun keskin bir kabulüdür. Shackle’ın, Keynesyen olarak yeniden doğuşuna, ironik bir biçimde Hayek’in beklentisel denge kavramı öncülük etmiştir. Shackle, seçimlerin önceden uyumlanması mekanizmasını açıklarken, insanın özgür iradesinde yer alan belirsizliğin ve insan ilişkilerinde mantığın sınırlı kullanım alanı olduğunun farkına varmıştır. İnsanlar, hayal ettikleri olasılıklara göre hareket etme özgürlüğüne, yani özgür iradeye sahiptirler. Hayek, insan özgürlüğü ve bilgi arasında bir

uyumsuzluk görmezken, Shackle bireylerin hayal edilmiş olasılıkları algılama ve bu olasılıklar doğrultusunda eylemde bulunma durumunun, “tahmin edilebilir bir düzeni” yıkacağı fikrini savunmuştur. Kendi zihninde şekillendirdiği senaryolar doğrultusunda hareket eden bir iktisadi ajan, piyasaya çok geniş bir ölçüde belirlenemezlik getirmektedir. Bu belirlenemezlik, enflasyonun, işsizliğin, yatırım ve tasarruf arasındaki uyumsuzluğun altında yatan temel nedendir (Hill, 2004, s.28).

Shackle, Keynes’in iktisat teorisine en önemli katkısının belirsizlik olduğunu düşünmektedir. Kaldı ki, “üstün teori yılları” (The years of high theory) olarak da adlandırdığı, Birinci Dünya Savaşı ve 1929 büyük krizinin yaşandığı dönemi, iktisat teorisi için oldukça verimli yıllar olarak nitelemektedir. Bunun nedeni, bu dönemde çalışma yapan iktisatçıların, ekonominin karakterini ve yönelimini anlamaya dönük tahlilleri, büyük ölçüde değiştirecek, yeni kavramlar ve yaklaşımlar getirmiş olmalarıdır. Bunlardan en önemlisi, yine Shackle’a göre, “belirsizlik” kavramıdır. Bu dönemin önemli iktisatçıları arasında Knight, Lindahl, Myrdal ve Keynes bulunmaktadır. Shackle’a göre 1930’lara kadar ekonomi sadece kıt kaynaklarla baş etme bilimidir. 1930’lardan sonra ise artık ekonomi kıt kaynaklarla ve belirsizlikle baş etme bilimi olmuştur. Shackle’a göre bu, ekonomi teorisinin en büyük başarısıdır. 1930’ların başında, ekonomi teorisi hala “düzenli ve kararlı dünya” (age of tranquility) varsayımına dayanıyorken, 1930ların sonlarında bu terim, yerini “anarşi ve düzensiz dünya” anlayışına (age of turmoil) bırakmıştır. Diğer bir deyişle artık, gerçek dünyaya hâkim olan “belirsizlik” unsuru dikkate alınmaya başlanmıştır.

Shackle, bu düzenli dünya tasavvurunun olmadığı ve iktisat teorisinde bu düzenliliğe ve dengeye eğilimin bulunmadığı durumda, iktisatçıların, sadece kısa bir zaman diliminde mantıklı ve düzenli olabilecek, anlaşılamayan detaylar karmaşası ile karşı karşıya kalacaklarını ileri sürmüştür. Ayrıca, böyle bir karmaşadan genel denge gibi bir teorinin türetilmesinin, kinayeli bir biçimde, oldukça başarılı olduğunu ileri sürmüştür (Shackle, 1972, s.48). Fakat iktisatçıların yarattığı bu düzenli ve anlaşılır dünyanın bir bedeli vardır. Bu düzeni oluşturmak için gerçeğe uygulanan kavramsal sistem, karşılaştırılmayan değerlerin, duyguların ve yaratıcılığın izlerini silip atmaktadır (Bronk, 2009, s.153). Bu kavramsal sistem, gerçekliği yansıtmamaktadır.

Shackle, Keynes’in analizinde yer alan temel belirsizliğe denk gelen “ölçülemeyen” belirsizliğin yansımalarını geliştiren ana figürdür (Rosser, 2001, s.551). Shackle’ın belirsizlik, zaman ve kararlar hakkındaki sorularının izine doktora tezinde rastlanır. Bu tezde, Myrdal’ın ex ante ex post kavramlarını kullanarak Keynes’in Genel Teorisi’nin yorumunu yapmıştır.

Shackle 1965, 1967 ve 1972 tarihli eserlerinde, hem neden bu ayrımın önemli olduğunu, hem de Keynes'in teorisindeki boşlukları doldurmak için bu analizin nasıl kullanılacağından bahsetmiştir. Myrdal, ex ante ve ex post kelimelerini formüle ederek, geleceğin, hem niteliksel, hem temelde, hem de özü itibarıyla geçmişten farklı olduğunu ortaya koyan teorik bir şema sağlamıştır (Shackle, 1967, s.95). Shackle, Keynes'in belirsizliğinin doğası hakkında kesin bir tutum takınmıştır ve bu belirsizliğin yatırım üzerindeki oldukça önemli etkisine ve yatırımın değişkenliğine ve tahmin edilemezliğine odaklanmıştır. Bu belirsizlik, yatırımcının özgür iradesi ve yaratıcılığıyla, bu yatırımcının hiç yoktan yeni bir gerçeklik yaratma kabiliyeti ile bağlıdır. Bu gerçeklik, sürekli değişmekte ve eski gerçekliği yıkarak yenisini oluşturmaktadır. Bu bakış açısı, Shackle'ın denge kavramını reddetmesini ve gerçekliği 'kaleidik'¹ olarak kabul etmesini sağlamıştır. Gelecek sürekli değişen bir yapıdadır. Yatırımcının hiç yoktan yeni bir gerçeklik yaratma kabiliyeti, "tahmin edilebilir bir düzeni" yıkmaktadır. Shackle'ın analizi, bu sebeple yani gerçekliğin doğasına dair bir sorgulama sebebiyle, belirsizliğin ontolojik karakterizasyonu üzerine kurulu olduğu düşünülmüştür (Rosser, 2001, s.551).

Bu çalışmada savunulan argüman ise Shackle'ın analizinin ontolojik bir analizden ziyade epistemolojik bir analiz olduğu yönündedir. Başka bir deyişle Shackle, her ne kadar bilgidaki eksikliği, zaman geçtikçe artan bilgiyi ve geleceğin belirsizliğini analize katarak dinamik bir çerçeve geliştirmiş gibi gözükse de, sadece zamansallık boyutunu dikkate aldığından statik çerçeveyi yıkamamış olduğu söylenebilir. Shackle'ın analizinde, kaleydoskopta yani gerçeklikte meydana gelen değişim, bireylerin beklentilerdeki değişimin sonucu gerçekleşmektedir. Gerçek dünyada, kaleidik yapıdaki değişme sadece zamansal bir mesele, yani beklentilere koşullu bir değişme değildir. Gerçekliğin kendisi, zamansallık boyutundan bağımsız olarak değişmektedir. Belirsizlik ve dolayısıyla iktisadi sistemlerdeki belirlenemezlik meselesinin, gerçekliğin kendisinden kaynaklandığına dair vurgu Shackle'ın analizinde eksiktir.

Shackle, belirlenirlik yaklaşımının karşısındadır. Kararlar, geleceğe dair beklentilere dayanır ve birey bu süreçte sadece hayal gücünü kullanır. Fiziki dünyaya ait durumlarda, tahmin ve öngörü mümkünken, belirlenimci bir süreç olmayan ekonomideki katılımcılar, kararlarının neye dönüşeceğine dair zihinsel kavramlarını kendileri oluştururlar ve bu kavramlar, bu katılımcının, diğer katılımcıların eylemlerine dair tahminlerini de içermelidir. Shackle böylece,

¹ Shackle, kaleidik terimini, bir kaleydoskopun (çiçek dürbünü) görüntüsünde meydana gelen değişimi ifade etmek için kullanmıştır. Belirsiz bir gelecek karşısında, hayal gücüyle şekillenen beklentilerin ekonomik gerçekliği değiştirmesini, kaleydoskopa yapılan küçük bir müdahale ile değişen renk ve desenlere benzetmiştir (Shackle, 1965).

bu hayal etme ve tahmin etme işlemlerinin, bir yakınsamaya değil ıraksamaya yol açacağını ileri sürmektedir (aktaran Hill, 2004, s.13-4). Belirlenirliğin aksine, Shackle'daki seçim, olayların gidişatında bir değişiklik meydana getiren bir eylemdir. Shackle seçimleri, tarihin an an yaratılması olarak görmektedir. Bir seçimin, neden-sonuç zincirini, insanın hayal gücü aracılığıyla kırdığını düşünmektedir. Gelecek, onu nasıl hayal ettiğimize, yeni fikirlere ve önceden belirli olmadan yapılan seçimlere bağlıdır. Bu sebeple gelecek oldukça belirsizdir ve hayal gücü geleceğin şekillendirilmesinin iskeletidir (Shackle, 1972, s.4). Gerçekliğe ve iktisadi süreçlere dair anti belirlenimci bir bakış açısına sahip Shackle'ın vizyonunu derinden kavramak için, kendisinin zamana ve belirsizliğe, kararlara ve beklentilere ve bunların yol açtığı iktisadi çevrimlere ilişkin fikirlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Zaman ve Belirsizlik

Shackle'ın belirsizlik analizinde, orijinal biçimde kavramsallaştırdığı zaman kavramı, oldukça kritik bir role sahiptir. Shackle, klasik fizikte kullanılan zaman kavramının, yalnızca matematiksel bir değişken olduğunu ileri sürmüştür. Diferansiyel denklemlere bulunan çözüm tamamen anlık ve zamansızdır. Bu zamansızlık, geçmiş ve gelecek arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Fizikçi, kendi inceleme nesnesinin, herhangi bir anda nerede olacağına dair tam, kesin ve mükemmel bilgiye sahipken, insan bilinci, geleceğe dair bilgisizlikle maluldür (Shackle, 1958, s.23-4). Shackle, neoklasiklerin aksine, iktisadi analizin, zamansız mümkün olamayacağını düşünmektedir. İnsan zaman ile yoğrulmuştur ve zamansız, durağan bir iktisadi analiz, iktisatta bir ilk yaklaşım modeli olarak ele alınamaz. Durağan durum varsayan analizlerde, değişim, gelişme ve evrim analizden dışlanmıştır. Bu sebeple bu tip analizlerde, yaratıcı kararlara ve beklentilere dayalı ekonomi incelenemez (Shackle, 1967, s.95, Alada, 2000, s.103). Gerçek anlamda zamanı içeren bir analizin Shackle'a göre "beklenti, belirsizlik, değişim, büyüme, heves, umut, korku, keşif, buluş, yenilik ve haber gibi" (aktaran Öziş, 2010, s.268) şeyleri barındırması gerekir. Shackle'da zamansız bir analizin tam aksine, karar verici birey zaman ile yoğrulmuştur. Bununla birlikte, bu bireylerin zamana bakışı birbirinden farklılaşmaktadır. Shackle'da zamana bakış tamamen sübjektiftir. Birey, olayları izlerken tamamen kendi bakış açısından izler ve değerlendirir. Zamanın kısalığı uzunluğu farklılığı tamamen insanın zihnine aittir. Shackle buna, "oluşum içindeki an" veya "yekpare an" demektedir (Shackle, 1969, s.14).

Shackle (1965, 1967) "mekanik zaman" (mechanical time) ve "beklentisel zaman" (expectational time) arasında bir ayrım yapmıştır. İşte bu beklentisel zaman biçimi, yeniliğin taşıyıcısı ve belirsizliğin kaynağıdır. Mantıksal zaman ve tarihsel zaman anlayışı arasındaki

ayrım Joan Robinson (1979) tarafından da yapılmıştır. Shackle'ın kullandığı mekanik zaman kavramı, Robinson'un mantıksal zaman kavramıyla denktir. Beklentisel zaman ise, tarihsel zaman kavramına denk düşmektedir. Aşağıdaki şema Shackle'ın zaman kavramına dair yaklaşımını anlatır (Meacci, 2009, s.305-6).

Genel Denge Yaklaşımı: Mantıksal Zaman → Statik Metot → Mantık → Tam bilgi (Tam öngörü) → Kısmi Denge → Genel Denge.

Beklenti ve Belirsizlik İktisadı: Tarihsel Zaman → Dinamik Metot → Belirsizlik → Bilgisizlik (Ignorance) → Beklentiler → Para → Dalgalanmalar.

Shackle'a göre (1967, s.7) 1930'lara kadar süren düzenli dünya çağında, işte bu mantıksal zaman anlayışı hâkimdir ve analiz Genel Denge Teorisiyle sonuçlanmıştır. Fakat kargaşa çağında zaman anlayışı, tarihsel zaman anlayışına kaymış ve artık iktisat, beklenti ve belirsizlik bilimi olmuştur.

Mantıksal zamanda, gelecek her zaman geçmiş gibidir ve kesin bir şekilde bilinebilir. Bu sebeple, bugün alınan kararları şekillendiren beklentiler, her zaman doğru çıkmaktadır ve planlar her zaman gerçekleşmektedir. Mantıksal zamanda, zaman tersinirdir, yani ileriye ve geriye gitmek mümkündür. Tarihsel zamanda ise “bugün”, bilinmeyen bir gelecek ile değiştirilemez bir geçmişin arasında bir kırılma noktasıdır. Zaman tersinir değildir. Elde edilmiş olan bilgi kaybolmaz, üretim bir kez tamamlandığında geri çevrilemez. Kararlar ve eylemler, gelecekteki sonuçlarına dair beklentilere ve tahminlere dayanarak, bugün alınır. Gelecek bilinemez ve hatta olasılık dağılımları bilgisi de yoktur. Tarihsel zamanda bilgi edinme işlevi, uzay-zaman boyutunda yer alan, öğrenme, deneyim ve araştırma gibi bir aktivitedir ve maliyet içermektedir. Bir bireyin, mevcut olan tüm bilgiyi elde etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu sebeple bilgi her zaman eksiktir. Robinson'a göre doğru seçimi yapmak için gerekli tam bilgi, hiçbir zaman ulaşılabılır değildir. Bütün bireylerin kararları, bu kararların doğuracağı sonuçlara dair eksik yargılara dayandığından ve bütün bu bireylerin kararları birbirinden bağımsız olduğundan, birbirleriyle tutarlı olmaları imkânsızdır. Kararlar alındıktan bir süre sonra, yanılmış olabilecekleri ortaya çıkabilir (Harris, 2005, s.95-7).

Robinson, kapitalist birikim sürecinin tarihsel zamanda gerçekleştiğini, fakat birçok iktisadi analizin durağan durumu içeren mantıksal zamanla yapıldığını söylemektedir. Robinson'a göre durağan durumda, bütün olaylar önceden belirlenmiştir. Bugün gerçekleşen bir olay, tamamıyla geçmiş tarafından belirlenmektedir. Geçmişte, bugün ne olacağına dair

sahip olduğumuz beklentiler, bugünü yaratmışlardır. Robinson temel problemin, mantıksal zaman anlayışını kabul etmekte görür.

Shackle, buradan hareketle zamanın iç görünümü (inside view) ve dış görünümü (outside view) olmak üzere iki görünümünden bahsetmektedir. Zamana dair derin bir algılayış sağlayabilmek amacıyla, bilimle uğraşan bireylerin zamana bakışını inceleyen Shackle, bu görünümleri, bir matematikçi ve tarihçinin zaman algılayışlarını kıyaslayarak örneklendirmiştir. Bu verilen iki örnekte de, bireyler dışarıdan gözlem yapmaktadırlar. Bu gözlem, zamanın dış görünümüne tekabül eder, yani zamanın dış görünümünde bu bireyler, tanımladıkları şeyin parçası değildirler. Örneğin matematikçi, zamana, bütün noktaların eşit statüye, eşit öneme veya geçerliliğe sahip olduğu, uzay veya uzayın bir boyutu olarak bakar. Bu noktalar, eş anlı geçerliliğe sahiptir. Bu matematikçi, bunların hepsini bir düşüncede düşündüğünde, bunların hepsi aynı anlama gelir. Tarihçinin de incelediği uzunca bir geçmiş süreç, kendisini, tarihe, bir birlik, her parçası diğer parçası kadar gerçek olan bir panorama olarak sunar. Tarihçi de bir dış gözlemcidir, tarif ettiği şeyin bir parçası değildir. Bu zaman mekanik zamandır (Shackle 1959, s.285).

Zamanın iç görünümü ise, bütün diğer anlardan izole edilmiş, bizim fiziki deneyimimizin zamanıdır. Shackle bu anı 'oluşum içindeki an' (moment-in-being) veya 'yekpare an' (solitary present) olarak tanımlamaktadır. Deneyimlenen an, oluşum içindeki an, birey için tek gerçekliktir. Başka bir deyişle zamanın iç görünümü, içinde düşündüğümüz zamandır, zamanın dış görünümü ise hakkında düşündüğümüz zamandır. Shackle'da içeriden görünen zaman, düşünceye içkinen, yani düşünceden ayrı değilken, zaman dış görünümde nesneleşmiş düşüncenin nesnesi olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere, Shackle'ın zaman kavramı subjektiftir. Bireyin algıladığı zaman, kendisi için tek bir gerçekliktir. Birey için iki ayrı an yoktur ve iki ayrı an, aynı anda var olamaz. Bir anın gerçekliği, diğer bir anın gerçekliğini dışlar. 'Oluşum içindeki an', zamanı algılayanın, tamamen kendi zihninde gerçekleşir. Shackle bununla, kopmayan yani farklı zaman dilimlerinin peş peşe sıralanması şeklinde değil de, kesintisiz bir biçimde olan bir andan bahseder. Bu zaman kavrayışı ise subjektif zamandır (Shackle 1959, s.286-7).

Shackle'a göre ekonomi, beklentilerle ve düşüncelerle ilgilidir. Düşünceler de yalnızca şimdiki anda, yani yekpare andadır (Cantillo, 2010, s.9). Shackle'ın tanımladığı oluşum içindeki an, hem neoklasik iktisadın tam bilgiye dayalı nokta zaman kavramının, hem de çizgi-zaman anlayışının yerine önerilmektedir. Oluşum içindeki zaman, hafıza ve hayal gücünü içinde barındırır. Zaman dün, bugün, yarın gibi peş peşe dizilen anlardan oluşmaz. Geçmişten

deneyim aktarımı ve geleceğe dair beklentiler bireyin zihninde, yekpare anda teşekkül eder (Alada, 2000, s.104).

Shackle, iki ayrı anın birlikte var olamayacağını ve birinin gerçekliğinin diğerinin gerçekliğini inkâr edip, dışlayacağını ve bu iki an deneyiminin kıyaslanabilmesi için, hiçbir ortak zemin olmadığını ileri sürmektedir (Shackle, 1972, s.277). Böyle bir karşılaştırma, hem anlamsız, hem de imkânsızdır. Kıyaslanabilecek olan şey, sadece resmin farklı öğeleri olabilir. Shackle, böyle bir durumda, rakip iki eylem şeması arasındaki karşılaştırmanın, bu eylem şemalarının beklenen sonuçlarına göre yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu beklentiler ise, tamamen bireye özgü, bireyin zihninden meydana gelen unsurlardır, bu nedenle tamamen öznelidir. “Mevcut an içerisinde, elbette ki, resmin farklı elementleri kıyaslanabilir. Hafıza ve hayal gücü bu elementlerden ikisidir, bireyin ana ait deneyiminin bir bölümüdür, bunlar oluşum içindeki anın özüne aittir ve içindedir” diyen Shackle (1959, s.287) oluşum içindeki ana kesinlikle, değişim sayesinde var olan bir şeymiş gibi bakılması gerektiğini, bu anın bir bütünlük olduğunu ileri sürmektedir.

Shackle’da belirsizlik, doğrudan bilgi kavramıyla ilişkilidir. Eğer bilgi varsa, kesinlik/belirlilik vardır. Bilgi yokluğu ise, belirsizlik olarak tanımlanmaktadır (Crocco, 2002, s.14). Shackle’a göre “belirsizlik kavramı, yeni yaratımlarla doldurulacak bir boşluktan ziyade, hakkında bilginin eksik olduğu (...) geleceği ifade eder” (aktaran Alada, 2000, s.105). Shackle belirsizliği şu şekilde analize dâhil etmektedir. “oluşum içindeki anın herhangi bir durağında, bir sonraki tarihte ne olacağına dair insan zihnindeki resim, tabiatı icabı tek değildir (...) geleceğe dair/bekleyişlerde belirsizlik vardır. Bununla birlikte oluşum içindeki an tektir.” (aktaran Alada, 2000, s.105). Ana akım iktisat metodu, bireylerin, içindeki buldukları koşullara mantık uygulayarak amaçlarının peşinde koştuğunu varsayar. Bireylerin her zaman kendileri için en iyi olanı yapacakları varsayımıyla, iktisadi analizci bu bireylerin davranışlarını tahmin edebilme gücüne sahip olduğunu düşünmektedir. Bu süreç ve düşünce tarzında Shackle’a göre büyük bir yanlış vardır, o da şudur ki, bireylerin içinde buldukları koşulları tamamen bildiklerinin varsayılmasıdır. Bireylerin sahip olduğu bilgi geçmiş ile ilgili ve geçmişe dairdir. Fakat kararlar geleceğe dairdir. İşte insanın çıkmazı budur. Şimdiki anda alınan kararların veya yapılan eylemlerin gelecekte ne gibi sonuçlar doğuracağını bilmenin herhangi bir yolu yoktur. Özetle geleceğe yönelik alınan kararların dayandırılacağı bilgi, yani şimdiki anda alınan kararın doğuracağı sonuçlara dair bilgi yoktur ve bu belirsizlik tüm ekonomik aktiviteye hâkimdir. Shackle bu sebeple belirlenimciliği de reddetmiştir.

Shackle'ın, anti belirlenimci bakış açısı ayrıca, yeniliklerle ilişkilidir. Shackle'a göre, belirlenimcilik yaklaşımında, yenilik (novelty), ancak bilgi eksikliğiyle veya bilginin etkin olmayan kullanımıyla ortaya çıkar. Bir olgu hakkında bildiklerimiz çoğaldıkça, o olgu hakkında beklenmedik olaylar yaşanması ihtimali azalır. Gözlemci, bu yeniliklerden bir şeyler öğrenir ve bu öğrendikleri ona, zaman ilerledikçe, istikrarlı bir olasılık dağılımı kurmasına izin verir. Bu tip istatistiksel çıkarımlar yapabilmek için, doğanın ergodik, stokastik süreçler gibi davranması gerekir. Buna göre, zaman ilerledikçe stokastik modelin istatistiksel kapasitesi artar. Bu varsayım rasyonalite için temeldir. Bu aynı zamanda tahmin edebilme varsayımının da sonucudur. Shackle, bu belirlenimcilik yaklaşımının tam karşısında yer alır. Shackle'ın analizinde, karar veren yani seçim yapan birey, olayların gidişatında değişime neden olur. “Yaratıcı kararlar” olarak adlandırılan bu kararlarla, neden-sonuç zinciri kırılmaktadır. Hayal gücü, hem ekonomi sürecinde yenilik ve değişimin kaynağıdır, hem de yeniliklerin getirdiği belirsizlikle baş etme aracıdır. Shackle, yaratıcı ekonomik buluş ve seçim sürecinin, neoklasik genel istikrar kavramında görülen “kutsal mekanik” benzetmesine göre modellenmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. O'na göre istikrara dayanan denge modelleri, yalnızca “bakışın kısılalığı nedeniyle sahnenin hareketsiz hale geldiği yıldırım parıltısı” şeklindeki halini verebilir (Shackle, 1972, s.4). O'na göre, uzay ve zamanın her noktası, yeni bilgi ve yenilik üretmektedir. Bu yenilikler, keşfedilene kadar bilinmiyordur (Shackle, 1970, s.22).

Yenilik kavramı, temel ve köklü bir belirsizliği ima eder. Yeni olan şey, şimdiye kadar bilinmeyen ve hatta hayal bile edilmeyen şeydir. Yenilik ve geleceği yaratma arasında da ilişki kuran Shackle'a göre, içinde bulunduğumuz tarihi ve bağlamı analiz ederek yeni bilgiler üretiriz. Bu üretilen bilgiler aynı zamanda, içinden türetildiği tarihi ve bağlamı da etkilemekte ve dönüştürmektedir. İktisadi analiz yapan bir iktisatçı ve incelediği iktisadi olgu, tarihi yeniden yaratmaktadır. Her yenilik ve yeni bilgi iktisadi olguyu dönüştürmektedir (Cantillo, 2010, s.7). Yeniliğin bu işlevi Shackle'ın analizindeki dinamizme işaret etmektedir. Shackle yeniliğin ve yaratıcı seçimin önemli olduğu durumlarda, uzun vadeli tahminin olanaksız olduğu ve ekonominin yöneleceği belirli bir sonuç veya durağan durum olmadığını düşünmektedir (Shackle, 1972, s.26).

Bronk'a göre (2011, s.10) Shackle, karşı karşıya kaldığımız belirsizliğin yaratıcı kökenini ele alan ilk kişidir. Shackle'a göre gelecek bilinemez, çünkü bireylerin orijinal seçimleriyle hala yaratılmaktadır. Yani yaptığımız seçimler ve yeniliklere dair, ex ante ontolojik bir belirsizlik vardır. Shackle'ın bu belirsizlik analizi, piyasa değerlemesinin etkin ve istikrarlı olduğuna dair standart kavrayışın tam karşısındadır. Bu standart kavrayış, dışarıda

statik bir gerçeklik varlığı fikrine dayanmaktadır. Shackle'ın en önemli katkılarından biri, modern iktisatçıların ve risk modellemecilerin kavrayamadığı bir şeyi, gerçekliğin yenilikle ve icatlarla dolu olduğunu kavramasıdır. Modern iktisatçıları ve risk modellemecileri, yeniliğin, belirsizlik yaratma kapasitesini ve bu yeniliğin geçmiş ve gelecek arasındaki tahmin edilebilir bağlantıyı kopardığı gerçeğini görmezden gelirler. Yenilikler, istikrarlı düzenlilikleri ve iktisadi parametreleri değiştirerek olasılıksal tahminleri imkânsız kılar

Shackle'ın bu belirsizlik kavramsallaştırması oldukça radikal bir yaklaşımdır. Hatta bu yaklaşımın nihilizme kadar çekilebilecek yanları olduğunu düşünenler de bulunmaktadır (Coddington, 1982, s.486). Shackle'ın analizindeki radikal ve oldukça başarılı yan, gerçekliğin sürekli değişmekte olduğu ve bu sebeple belirlenimci bir yaklaşımın mümkün olmadığı yönündeki görüşleridir. Fakat gerçeklikte yaşanan değişmeyi, yalnızca aldığı kararlara temel olabilecek bilgiden yoksun bireyin, bu bilgi yerine hayal gücünü kullanarak aldığı kararların sonuçları olarak açıklaması, analizinin zayıf yönünü oluşturmaktadır. Shackle'ın, her ne kadar ontolojik bir belirsizlik kavramsallaştırması yapmaya çalışmış olsa da, epistemolojik çerçevede kaldığı ileri sürülebilir. Gerçekliği, yalnızca beklentilere koşullu değişen bir şeymiş gibi ele alışı ve bunu bilgi eksikliği ile ilişkilendirmesi, analizinde gerçekliğin ne olduğuna dair bir sorgulama olmadığını göstergesidir. Belirsizlik ve belirlenemezlik, tümüyle zamansal ve bilgiye dayalı bir mesele olarak incelenemez.

Problem, zaman ve bilgi boyutlarının getirdiği sorunların dışına taşmaktadır. Asıl problem, gerçekliğin kendisinden kaynaklı bir belirlenemezliğin söz konusu olduğudur. Sorulması gereken soru neyi bilip, bilmediğimiz değildir. Çünkü gerçeklik, kendisine dair bilgiden fazlasıdır. Sorulması gereken soru, bu sebeple gerçekliğin doğasının ne olduğudur. Başka bir deyişle, sosyal sistemlerdeki dinamikliğin ve süreksizliğin sebebi, bireylerin sahip oldukları bilginin, bu düzeni sağlamaya yetecek düzeyde olmaması değildir. Sosyal sistemler, varoluşları gereği karmaşık gerçekliklerdir. Sosyal gerçeklik, bireylerin sahip oldukları (eksik) bilgiye dayanarak aldıkları kararlar doğrultusunda değişmemektedir. Sosyal gerçeklik, içsel olarak ilişkili, sürekli dönüşen, farklılaşan, üretilen ve yeniden üretilen, dinamik ve karmaşık bir bütünlüktür. Dolayısıyla sosyal sistemlerin açıklığı, epistemolojik bir biçimde bilgideki eksiklik üzerinden değil, bu sistemin doğası yani ontoloji üzerinden okunmalıdır.

Böyle bir yaklaşım Schumpeter'in analizinde ve Yeni Evrimsel İktisat analizinde görülmektedir. Schumpeter, iktisadi sistemlerin davranışında öngörülemezlik ve belirlenemezlik meselesini, geleceğe dair bilgi yokluğu, zaman unsuru ve belirsizlik gibi bir ön kabul olmadan ele alır. Belirsizlik ve belirlenemezlik meselesi, onun analizinde, iktisadi

sistemlerin içsel işleyiş mekanizmalarından kaynaklanmaktadır. Schumpeter, şeyleri yapma yönteminde tarihsel ve geri döndürülemez değişme yaratan ve girişimsel aktiviteyle ilişkilendirdiği yaratıcı eylemleri, iktisadi sisteme içsel olan bir faktör olarak tanımlamıştır (Schumpeter, 2005, s.111). İktisadi sistemin içinden çıkan yenilikler, dengeden sapmaya neden olmakta, eski dengeye dönüş mümkün olmamakta ve hatta yeni denge hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sosyal veya iktisadi gibi her alanda gelişmenin tetikleyicisi olan yeniliğin yer aldığı durumda ise belirlenemez durumlar hâkimdir. Yenilik önceden tahmin edilemez niteliktedir ve belirlenimci süreçleri yıkar. Yenilikler, mevcut çevresel koşullardan bağımsız olarak düşünülmelidir. Çünkü yenilikler, mevcut çevreyi de değiştirerek, yeni bir algılama biçimi ortaya koyarlar. Bu değişimler de belirlenmiş değildir. Eski normdan diğerine sıçrama olarak geçiş, küçük adımlarla yapılan uyarlanma süreciyle açıklanamaz. Yeniliğin toplumsal ve maddi koşullara uyumlanma sonucunda gerçekleşeceği yönündeki yoruma katılmayan Schumpeter, uyumlanma bakış açısından yeniliğin açıklanamayacağını ileri sürmektedir (Schumpeter, 2005, s.112-13).

Schumpeter'in iktisadi analizinde bu sebeple, iktisadi sistemin ne olduğuna dair ontolojik soruların ve bu soruların yanıtlarının bulunduğu ileri sürülebilmektedir. İktisadi analize bilgi, zaman unsuru, beklentiler gibi değişkenlerin katılmasıyla, analiz her ne kadar dinamik bir nitelik kazanıyor gibi gözükse de, bazı parametrelere koşullu olarak değişim ancak karşılaştırmalı statik bir çerçeveyi yansıtmaktadır. İktisadi sisteme dinamikliğini kazandıran, bu sistemin içsel unsurlarının yarattığı değişimdir. Schumpeter'in analizinde de, iktisadi gelişmeyi sağlayan yenilikler, içinden çıktığı iktisadi sistemin, parametrelerini değiştirmektedir ve sistem, işte bu içsel unsurlar sebebiyle dinamiktir.

Yeni evrimsel iktisat, “kendi kendine organizasyon” yaklaşımı ve “entropi yasası” tarafından çevrelenmiş, gözlenebilir tarihsel bir süreç üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşım denge dışı yapısal değişimlerle uğraşır. Kendi kendine organizasyon yaklaşımının avantajları, zamanın tersinmezliğini, yapısal değişimleri ve en önemlisi temel belirsizliği kapsamaktadır (Foster, 1997) Yeni evrimsel iktisada göre, ekonomik yapılar, “karmaşıklık” (complexity), “açıklık” ve “kendi kendine organizasyon” (self-organisation) gibi özelliklere sahiptirler. Karmaşıklık, kendi kendine organizasyon ve düzensiz yapılar (dissipative structure), İlya Prigogine ve Isabelle Stengers'in çalışmalarında (1984) tanımlanmıştır. Yeni evrimsel iktisat yaklaşımının temel çıkış noktası termodinamiğin ikinci yasasıdır. 19. Yüzyılın ortalarında keşfedilen ve “entropi yasası” olarak da adlandırılan bu yasa ile ilk kez zamanın tersinmezliği gösterilmiştir. Yani termodinamiğin en orijinal katkısı, fiziği “zamanın oku” ile tanıştırmasıdır.

Georgescu-Roegen (1986), entropi yasasının dinamik iktisadi analiz için en temel dayanak olduğunu söylemiştir ve bu kavramı iktisadi analizde kullanan ilk isimlerden biridir. Foster'a göre zamanın tersinmezliği, denge yokluğu, yapısal istikrarsızlık ve belirsizlik tarihsel bir sürecin özellikleridir. Fakat bu özellikler tarihsel olmayan ve zamansız biyolojik analogilerde yer almaz. Bu teorilerin zamansızlığı, enerji kullanımı, bilginin elde edilmesi ve kullanılmasını konu alan termodinamiğe ait sorulara cevap veremeyeceği anlamına gelmektedir. Yeni evrimsel iktisada göre, tarihsel süreçler için, entropi yasası ile şekillenmiş olan kendi kendine organizasyon yaklaşımı en uygun yaklaşımdır. Bu yaklaşım zamansız olmadığı gibi denge dışı yapısal değişimlerle uğraşır ve tarihsel deneyimler üzerine kurulmuştur. Foster, kendi kendine organizasyon yaklaşımının, Schumpeter'in iktisadi gelişmenin tarihsel sürecine dair fikirlerini de dâhil eden bir yaklaşım sunduğunu ileri sürmüştür. (Foster, 1997, s.449, 2000, s.311).

Kararlar ve Beklentiler

Birçok iktisatçı, seçim kavramını, iktisat biliminin düzenleyici ilkelerinden biri olarak kabul etmektedir. Lionell Robbins (1932) ünlü ifadesiyle, iktisat alternatif kullanımları olan kıt kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilimdir. Yani alternatifler arasında yapılan seçimdir. Shackle'ın seçim kavramına yaklaşımı ise bundan oldukça farklıdır. Shackle'a göre seçim, bir özgür irade kullanımıdır. Bir eylemi, diğerine tercih etmede özgür değilsek, herhangi bir eylemi gerçekleştirmek anlamsız olacaktır. Sonuç olarak, özgür irade, bireyler arasındaki etkileşimde üstü kapalı bir varsayımdır. Belirlenirliğin aksine, Shackle'daki seçim, olayların gidişatında bir değişiklik meydana getiren bir eylemdir. Shackle, seçimleri, tarihin an an yaratılması olarak görmektedir. Shackle, bir seçimin, neden-sonuç zincirini, insanın hayal gücü aracılığıyla kırdığını düşünmektedir (Hill, 2004, s.3).

İktisatta tahmin, belirlenirlik varsayımının bir sonucudur. Eğer iktisadi bir olgu belirlenimci ise aynı zamanda tahmin edilebilirdir. Örneğin rasyonel beklentilerde, bireysel kararlarda yer alan iktisadi bilginin etkisi, rasyonalite, belirlenirlik ve tahmin edilebilirlik arasındaki iyi bilinen ilişkiyi üretir. Shackle'ın görüşü rasyonel beklentilerin tersi gibi düşünülmelidir. Belirlenimcilik kaçınılmaz olarak rasyonaliteye yol açar. Shackle'ın temel argümanı bu sebeple, belirlenirlik kavramının tam tersidir (Cantillo, 2010, s.5). Shackle, Epistemics and Economics (1972) isimli kitabında, belirlenirliğin ekonomiye fizikteki gibi kapalı ve tam modellerin formülasyonu ile girdiğini söyler. Belirlenimcilik Shackle'a göre ekonomik olgunun doğasında yoktur, sadece felsefi bir kavramdır. Ekonomi, fizik gibi, gerçekliğin kapalı bir modeli değildir. Ekonomi açık bir sistemdir. Eğer, gelecek tahmin edilebilir olsaydı ve bilgi nesnel veya belirlenimci olsaydı, ekonomi fiziğe benzeyebilirdi. Fakat

ekonomide belirlenimcilik kullanılabilir bir yaklaşım değildir. Bu sebeple, ekonomik olguları açıklamanın temelinde, sübjektiflik, kalıcı değişim, belirsizlik, kurumlar, psikoloji ve insan davranışının diğer unsurları yer almalıdır. Ekonomiyi şekillendiren düşünceler sübjektiftir ve farklılaşabilir. Rasyonel beklentilerde ve belirlenimcilikte ise sadece yanlışlar ve doğrular vardır. Bu sebeple Shackle'ın beklentileri anlamak için en çok önem verdiği, belirlenimcilik tartışmasıdır (Cantillo, 2010, s.5).

Rasyonel beklentiler hipotezine göre tüm piyasa katılımcılarının, bütün ulaşılabilir bilgiyi kullanarak, beklentilerini şekillendirmesi ve gelecekteki fiyatları sistematik hata yapmadan tahmin etmeleri gerekir. Shackle'a göre, rasyonel beklentiler yanlış bir adlandırmadır. Çünkü beklentilerimizin nesnelere, gelecek koşulların olasılıksal önbilgisine izin veren bir yapıda değildir. Okyanus gel-gitlerini tahmin edebiliriz. Onların istikrarlı bir düzeni vardır ve kendilerine ait bir zihinleri yoktur. Fakat ekonomi, nedensel ve belirlenimci bir sistem değildir. Bunun yerine ekonomideki katılımcılar, kararlarının neye dönüşeceğine dair zihinsel kavramlarını kendileri oluştururlar ve bu kavramlar, bu katılımcının diğer katılımcıların eylemlerine dair tahminlerini de içermelidir. Shackle böylece, bu hayal etme ve tahmin etme işlemlerinin, bir yakınsamaya değil, ıraksamaya yol açacağını ileri sürmektedir (Hill, 2004, s.13-4).

Shackle iki tip karar tanımlar. Biri yaratıcı (creative), diğer ise boş (empty) karardır. Eğer dünyanın ve her insanın tarihini, önceden belirlenmiş, kaderi çizilmiş, başlangıçta tam olan bir tasarım olarak, yani belirlenimci bir süreç olarak ele alırsak, o zaman kararlar, bu süreçte hiçbir hayati önem taşımaz. Böyle bir dünyada, kararlar bir yapboza ait parçalardan başka bir şey değildir. Bu yapbozun son hali, tüm parçaların, tek bir şekilde resme uyması gerekliliğinden karakterini alır. Yani resmin karakteri önceden belirlenmiştir. Fakat biz, kararlar yaratıcıymış gibi konuşur ve düşünürüz (Shackle, 1959, s.290-91). Bu tip bir bakış açısı Shackle'ın hocası olan Hayek'in analizinde vardır. Hayek, piyasaya bir keşif süreci olarak bakmakta ve bilgilerin bireyler arasında dağılmış, fakat bu bilginin tam olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, yapbozun parçalarından herhangi bir parça kayıp değildir. Fakat Shackle ve benzer biçimde Schumpeter'de de yer alan problem ise bu parçaların kayıp olmasıdır.

Shackle'a göre boş karar, bireyin tüm olası seçimlere ve bu seçimlerin doğuracağı sonuçlara dair, tüm bilgiye sahip olduğu durumda verdiği karardır. Bu kararlar mekanik ve kaçınılmazdır. Shackle'a göre, eğer karar veren birey, kendisini, eylem şemaları setinin tamamının teferruatıyla zihninde olduğunu ve her bir eylem şemasının getirileri yani sonuçları

hakkında tam ve kesin bilgi sahibi olduğunu hissederse ve birey bu sonuçları tercihlerine göre sıralarsa, bu eylem şemalarından birini seçme işlemi, tamamıyla mekanik ve kaçınılmazdır. Yani bu kararlar boştur (Shackle, 1959, s.291). Shackle'a göre gerçek kararlar, bu boş kararlar değil, yaratıcı kararlardır. Bu yaratıcı (creative) kararlar, sonuçlarına dair bir şey bilmediğimiz rakip seçenekler arasında alınır. Bu kararlar, yeni bilgi sağlayan kararlardır (Crocco 2002, s.15). “Boş karar” tam bilgi altında karar aldığı varsayılan kişinin herkesin tahmin edebileceği biçimde eyleme geçtiğinde ortaya çıktığından dolayı, “yaratıcı karar” bilin(e)meyenlerin olduğu durumlarda verilebilir (Öziş, 2010, s. 261).

Shackle'a göre, karar verecek olan birey, sonuçları hakkında bilgisi olmadığı, her biri birbirine rakip olan eylem şemaları arasından seçim yapar. Bu eylem şemalarının sonuçları bilinmediğinden birey, sonuçlara dair hayal gücünü kullanır. Shackle, insanların kararlarından yaratılacak olan ve yaklaşmakta olan tarihin, o kararlar verilene kadar var olamayacağını söylemiştir. Shackle'a göre daha mevcut olmayan bilinemezdir de. Gelecek, her bir birey tarafından hayal edilmektedir ve hayal kurma, karar vermenin hayati bir parçasıdır. Fakat bu, geleceği bilindir kılmaz. Gelecek kısmen tahmin edilebilir. Belirlenimci süreçlerde alınan kararlar boş karar iken, gerçek olan yaratıcı kararlar belirlenemezci süreçleri ifade eder.

Shackle'ın, ekonomide karar verme sürecinde temel olarak ilgilendiği, beklentilerin oluşturulduğu bilginin eksikliğidir. Bu bilgi eksikliği, Shackle'da ‘zaman’ formuna bürünmektedir. Shackle “zamanın olduğu bir dünyada hiçbir şey tam değildir” (1972, s.27) demiştir. Bu, ekonomideki tersinemezliği anlatmanın bir yoludur. Geçmiş bireyin zihnindedir, gelecek ise hayal edilecek ve ‘şimdiki an’ların sonlanmayan bir birikimi şeklinde kurulacaktır. Karar verme, sadece ‘şimdiki an’da gerçekleşebilir. Ve şimdiki ‘yekpare an’ öyle bir zamandır ki, bilinmeyen gelecek, şimdiki anların dönüşümüyle bilindir hale gelir. Gelecek, sadece ve paradoksal olarak, gelecek artık gelecek olmadığı bilinebilir (Cantillo, 2010, s.5).

Bir olayın sonuçlarına dair olasılık hesabı, kesin bilgiyi gerektirir. Shackle ise karar veren bireyin böyle bir bilgiye sahip olmadığını ileri sürmektedir. Shackle'a göre bireyler, seçimlerini, alternatifleri arasından yapar. Bu alternatifler, bireylerin eylemlerinin, gelecekte beklenen sonuçlarının, sübjektif temsilleridir, kendileri değildir. Yani birey, bir karar verirken, kararın doğuracağı sonuçlara dair, hayal gücünü kullanarak bir resim oluşturur ve yaptığı bu seçim, hayal edilmiş deneyimler arasından yapılır. Shackle'a göre tüm iktisadi kararlar, “hayati” kararlardır. Şu an alınan bir karar, içinde bulunulan koşulları tamamen yok edebilir. Shackle'a göre ancak, dizi şeklindeki, yani tekrarlanabilir olaylara olasılık hesabı uygulanabilir.

Fakat gerçek hayattaki kararlar tek seferlik, geri dönüşü olmayan ve büyük değişimlere yol açan “hayati” kararlardır.

Hayati kararlar beklenildiğinden daha yaygındır, işlem maliyeleri vardır ve hiçbir karar tamamıyla geri döndürülebilir değildir. Ana akım teoriler tüm kararlarda bulunan, hayatiliğin bu özelliğini dikkate almazlar. Yatırım, üretim ve pahalıya mal olan tüketim kararlarında yer alan önemli büyüklükteki işlem maliyetleri sebebiyle karar verici aslında kararları ile evlidir. Bu alanlarda kararların hepsi hayatidir. Karar bir kez alındığında, olası gelecek patikası değişmiştir. Ciddi bir maliyet kaybı yaşanmaksızın geri döndürülemeyen ve bir kere alınmış bir ekonomik karar, bu kararın alındığı başlangıç koşullarının tekrarlanamayacağı anlamına gelmektedir. Hayati kararlar, fiili olasılık yapılarını (eğer var iseler) tahmin edilemez biçimde değiştiren maliyetli eylemleri içermektedir. Böylece hiçbir olasılık fonksiyonu tanımlanamaz. Rasyonel beklentilere dayalı denge modelleri ise diğer yandan, veri ve değişmeyen subjektif olasılık dağılımları varsaymaktadır. Bu modeller, sonuçlar üzerinde çok ufak değişiklikler yaratan yani hayati olmayan karar verme üzerine yapılan çalışmalar için kullanışlı bir analitik araç olabilir. Fakat Shackle için, pahalı ve geniş kapsamlı, yani uzun dönemli taahhütleri içeren seçimler ve kararlar, bu olasılık analogileriyle temsil edilemez.

Shackle’a göre ekonomide objektif bilgi yoktur bu sebeple objektif bilgi teorileştirilemez. Fakat subjektif inançlar teorileştirilebilirler. Eğer gelecek hakkında objektif bilgi elde edilemiyorsa ve birey gelecek hakkında bir fikir edinme ihtiyacı içerisindeyse, bu bilgi eksikliğinin neyle giderileceğine dair soruya Shackle’ın cevabı hayal gücü (imagination) ve beklemedir (anticipation). Shackle’a göre ekonomi beklentilerle ve düşüncelerle ilgilidir. Düşünceler de yalnızca şimdiki anda, yani yekpare andadır. Shackle için hayal gücü, karar verme sürecinde oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Shackle şimdi zamanı ve geleceği, hayal gücüyle birbirine bağlar. Birey, şimdiki zamanda, hafızaya, algıya ve düşüncelerimizi şekillendiren hayal gücüne dayanarak karar verir. Hayal gücü gerçek yaratıcılık ve yeniliğin kaynağıdır (Cantillo, 2010, s.315).

Shackle hayal gücünü ise zaman kavramı ile açıklar. ‘zamandaki dinamik devinim’ ve ‘zamandaki devinim’ olmak üzere iki kavramı ele alır. Shackle hayal gücünü, zamandaki devinim ile açıklar. Bu devinim, dıştan gelen bir etkiden yardım almadan, zihnin, görüntüler (images) yaratma ve bunları tarihleme gücünü içerir (bu tarihleme, imajın yaratıldığı tarihten başka bir anlam içermektedir). Shackle hayal gücünü üç ayrı kategoride inceler. İlki, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği tartışmasının önem arz etmediği, sınır tanımayan düşlerdir. İkincisi ise beklenti (expectation) şeklindeki hayal gücüdür. Bu tip hayalde kısıtlar vardır. Bu

tip hayal gücüyle üretilen görüntüler (images), bireyin gerçekleştirebileceğini düşündüğü, yani olası şeylerden oluşur. Bunun yanı sıra birey, bu görüntülere, gelecek bir tarih atar. Yani birey bu görüntüyü, şimdiki zaman ve o atadığı tarih olan gelecek zaman arasında, ona gerçekleşmesi mümkün gözüken bir dönüşümle kısıtlar. Yani bunlar sübjektif olarak olası görüntülerdir. Üçüncüsü ise bekleme (anticipation) şeklindeki hayal gücüdür. Bu kategorideki hayal gücünde bütün eylem şemaları bireyin önündedir ve bireye açıktır. Birey bunlardan birini seçer ve bu seçime bağlanır ve verdiği kararın sonucunu önceden deneyimler (Shackle, 1959, s.288).

Bu son iki kategorideki hayal gücü, gerçekliğe ikame olabilecek gibi gözükebilir. Fakat Shackle'a göre bu bir yanılgıdır. Gerçeklik tektir, fakat beklenti çoktur ve belirsizdir. Bireyin bakış açısı gelişirken, yekpare anı kendini dönüştürürken, herhangi bir eylem şemasının sonuçlarına dair şekillendirdiği, rakip beklentisel resmin görelî canlılığı, her yeni gelişmeyle, her yeni haberle beraber değişecektir. Shackle, bu biricik ve kesin olan yekpare anın, gerçekliğe ikame olamayacağını söyler. Shackle'a göre iki farklı zamana ait gerçeklikler bir arada var olamıyorsa, rakip eylem planları arasındaki seçim, beklenen sonuçların karşılaştırılmasına dayanarak yapılmalıdır. Bu ise, kararlara rehberlik eden hayal gücü ile deneyimlenir ve sübjektiftir. Kararlar, objektif gerçekliklerin sübjektif/öznel değerlendirmeleri olarak görülmemelidir. Bu başlangıçtan beri öznelidir. Eğer karar verme eylemi, herhangi bir şeyi maksimize etme eylemi ise, bu şey, karar vermenin kendisinde olduğu gibi, aynı ana/zamana (moment) ait olan bir his olmalıdır (Shackle, 1959, s.288-9).

Shackle'daki bu hayatilik ilkesi, Shackle ve Schumpeter'in (1934) girişimci teorisini birbirine bağlar. Girişimcilerin gerçek dünyada önemli bir fonksiyonu varsa bu onların hayati kararlar alma fonksiyonudur. Girişimcilik doğası gereğiyle hayatilik (cruciality) içermektedir. Girişimciyi, ergodik, stokastik bir dünyada, ergodik hesaplamalar yoluyla robotik kararlar vermeyle kısıtlamak, Schumpeter'in girişimciliğinin rolünü görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Schumpeter'in girişimcisi, teknolojik devrimin yaratıcısıdır. Bu devrimler hayal edilemez değişiklikler getirmektedir. Post Keynesyen iktisatçılardan olan Davidson'a göre (1996) ergodik olasılık modelleri, karar vermenin aldatıcı bir temsilidir.

Schumpeter ve Shackle'ın dünyasındaki gerçeklik, değişebilir bir gerçekliktir. Fakat not edilmesi gereken bir husus şudur ki Shackle'ın analizinde, gerçeklikteki değişim, bireylerin kararlarının dayandırıldığı bilginin yokluğu sebebiyledir ve gerçeklik "kaleidik" yapıdadır. Schumpeter ise gerçeklikteki değişimi ve dönüşümü "yenilik" unsuruyla açıklamaktadır. Shackle, Schumpeter gibi (yenilik) bir öncül koymadan dünyanın belirlenemezci olduğunu ileri sürmüştür. Schumpeter'de belirsizliğin ve belirlenemezliğin kökeni yenilik iken, Shackle'da

belirsizlik bir ön kabul şeklindedir. Denebilir ki Schumpeter, iktisadi sistemin davranışındaki öngörülemeslik meselesinin kaynağını, iktisadi sistemin ne olduğuna dair yürüttüğü bir araştırma sonucu bulduğu yenilik mekanizmasıyla ilişkilendirmiştir. Fakat Shackle'ın analizinde böyle bir sorgulama yer almamakta, iktisadi sistemlerdeki istikrarsızlık ve öngörülemeslik, beklentilere koşullu bir değişme olarak anlaşılmaktadır. İşte bun ontolojik akıl yürütmenin, Schumpeter'in analizini Shackle'ın analizine üstün kıldığı ileri sürülebilir.

Shackle, hocası olan Hayek'ten farklı olarak, seçimler ve dönemler arası denge arasındaki uyumsuzluğunu da göstermiştir. Hayek "beklentisel" dengenin, yani beklentilerin ve bu beklentilere dayalı planların uyuşması anlamında dengenin ilk formülasyonunu veren kişidir. Hayek'te denge, piyasa katılımcılarının beklentilerinin birbirine yakınsaması olarak tanımlanmaktadır. Hayek bu tip bir dengeden bahsedebilmek için matematiksel gereklilikleri izah etmek yerine, bireylerin bilginin ne kadarına ve ne türüne sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Piyasalar her zaman dengedir diye ısrarı olmamasına rağmen, fiyat mekanizmasını, ekonomik aktivitenin koordinasyonu için gerekli bilgiyi yayan etkili bir araç olarak görmüştür. Piyasa sürecinde piyasa katılımcılarının beklentileri yakınsamaktadırlar ve bu da dengeye yakınsamayı üretmektedir (Hayek, 1937, s.41).

Shackle'a göre farklı bireylerin planları arasında uzlaşma sağlanması oldukça zordur. Her bir bireyin seçim eylemini etkileyen koşullar, diğer bireyler tarafından yapılan seçimlerle eş zamanlıdır. Bireyin, herkesin kararını vermesini bekledikten sonra karar verme veya seçim yapma gibi bir şansı yoktur. Bireysel planlar arasındaki ön uzlaşmanın, her karar vericinin, diğerlerinin niyetli oldukları eylemler veriyken, kendi niyetli olduğu eylemi yazdığı ve attığı bir eylem havuzu yoluyla sağlanabileceğini varsaymıştır. Eğer bu havuzdan, katılımcı olan herkesin kabul edebileceği bir taahhüt kombinasyonu ortaya çıkarsa, bu eylem planları dengededir denebilir. Fakat bireysel planların mükemmel koordinasyonu sağlayan bu denge, sadece tek bir anla kısıtlanmıştır. Bu anda herkesin koşullu niyetleri, tüm bireylerin, planları arasında tutarlılık sağlamak amacıyla eşanlı olarak uyumludur. Böyle bir dengenin sürdürülebilmesi, ancak yeni seçimlerin yapılmadığı durumda sağlanabilmektedir. Seçimler bu nedenle, dönemler arası dengeyle uyumsuzdur (Shackle, 1970, s.21). Bireylerin beklentileri, diğer bireylerin ileride yapacakları eylemlerle ilgili olduğundan ve bu eylemler katı bir nedensel sistemin parçası olmadığından, beklentilerin birbirlerine yakınsayabileceği istikrarlı bir düzen sağlamazlar. Karar vericiler, ne Hayek'in analizindeki gibi fiyat mekanizması yoluyla, ne de başka bir yolla, daha verilmemiş kararlar hakkında ön bilgi sağlayamazlar. Bu seçimleri, koordine etmek imkânsızdır (Hill, 2004, s.9-10).

Hayek ve Shackle'ın ikisi de, analizlerine karar veren iktisadi bireyin bilgisinin eksik olduğunu kabul ederek başlamışlar, fakat farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Shackle seçim yapan iktisadi birey için gerekli olan bilginin “yokluğuna” odaklanmışken, Hayek bilginin bireyler arasında dağılımıya odaklanmıştır. Hayek'in yakınsayan beklentiler, keşif ve öğrenmenin sürekli bir süreci olan “kendiliğinden düzen” kavramının yerine, Shackle, beklentilerin dayandırıldığı yeni bilgiye, durumlardaki ve olaylardaki değişime aşırı derecede duyarlı bir “kaleidik gerçeklik” kavramını kullanmıştır. Shackle, ekonominin, yeniliklere, durumlardaki değişimlere oldukça duyarlı olan kaleidik bir yapıda olduğunu savunur. (Hill, 2004, s.8). Kaleidik teori ile kastettiği şudur. İsteklerin ve ihtiyaçların yönlendirdiği beklentiler, her zaman, gerçek olmayan veriler üzerine inşa edilir ve eğer yeni bilgiler veya tamamıyla düşünülmemiş olaylarla ilgili yeni haberler ortaya çıkarsa, tüm beklentiler değişebilir (Shackle, 1972, s.437). Yani bir saat, hatta sadece bir an içinde bile, tam bir dönüşüm geçirebilirler. Tıpkı, kaleydoskopdaki bir dokunuşla dağılan bir şekil gibi. (Stohs, 1980). Bu farklı vizyonların sonucu olarak Hayek bir denge durumundan bahsederken, Shackle dengenin belirlenebilirliğinin karşısında yer almıştır.

Hayek, bilgisizlikten bir düzen yaratırken, Shackle ne olacağı belirli olmayan değişken bir dünya yaratmıştır. Shackle'ın analizi gerçek dünyayı temsile daha uygun olmasına rağmen, her ikisinde de yer alan epistemolojik yaklaşım, her iki ismi de gerçek dünya tasviri başarısından uzaklaştırmaktadır. Dünya, bizim ona dair bilgimizden fazlasıdır. Bu sebeple belirlenemezlik ve öngörülemezlik meselesi, evrene dair bilgi üzerinden değil, evrenin ontolojisi üzerinden okunmalıdır. Sosyal gerçeklik, insanlığın ona dair bilgisi arttığında, daha tahmin edilebilir ve daha düzenli bir hal almayacaktır. Sosyal gerçeklik, içsel olarak ilişkili, sürekli dönüşen, farklılaşan, üretilen ve yeniden üretilen karmaşık bir bütünlüktür ve bu sebeple açıktır. Shackle, aslında gerçekliğin sürekli değişen yapısını kaleidik olarak tanımlamasıyla, açık sistemler fikrine kapı aralamıştır. Bu da ontolojik bir akıl yürütme gibi gözükabilir. Fakat kaleydoskopdaki görüntünün değişimi, yeni bilgilerle şekillenmekte olduğun epistemik sınır içerisinde kalınmıştır. Shackle belirsizliği ve iktisadi sistemin davranışındaki öngörülemezliği, karar verici bireylerin kararlarını dayandırdığı “bilginin yokluğu” olarak tanımlamıştır. Shackle için, epistemoloji ve ontoloji ayrımı muğlaktır. Shackle bu analiziyle Bhaskar'ın (1975, s.16) ontolojinin epistemolojiye indirgenmesi şekliyle tanımladığı, epistemik yanılgıya düşmektedir. Varlık hakkındaki açıklamaların, her zaman, varlığa dair bilgimiz hakkındaki açıklamalar olarak analiz edilebileceği fikrine tekabül etmektedir. Ontolojinin ihmal edildiği bu

epistemolojik yaklaşım, analizin sadece görünenle sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Bhaskar, 1975, s.16).

İş Çevrimleri

Shackle, Keynes'in Genel Teori eserinden hareketle, yatırımın dinamikliğine dayanan bir iş çevrimi teorisi geliştirmiştir. Kendi iş çevrimi teorisinin, Keynesyen teorilerden daha çok Keynes'e yakın olduğunu ileri sürmüştür. Birbirine bağımlı piyasa ve sektörlerin bulunduğu bir modelde, yatırım sürecinin ve çarpanın yer aldığı bütünleşmiş bir iş çevrimi teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Shackle (1938) Kahn çarpanı, Schumpeter'deki gibi yenilik öbekleri ve Duesenberry tüketim etkisini beraber kullanarak, içsel bir çevrim teorisi türetmiştir.

Diğer çevrim teorisyenleri gibi Shackle da öncelikli olarak majör döngülerle (Juglar döngüleri) ilgilenmiştir. İktisadi kararların, riskten ziyade, belirsizlik (Knight ve Keynesyen anlamda belirsizlik) altında alındığını açıkça ortaya koymuş ve iktisadi idarenin tamamen rasyonel olmadığını fakat bu durumun, iktisatçıların rasyonel bir teori geliştirmelerini engellemeyeceğini ileri sürmüştür. Shackle (1938) iki ayrı çevrim teorisi geliştirmiştir. Bu teorilerden ilki, yeniliklerle tetiklenen yatırımın başlattığı döngülere dayanan Schumpeter'in teorisine oldukça yakındır. Diğeri ise Shackle'ın İsveç dönem analizi (Swedish sequence analysis) olarak adlandırdığı analizi kullanarak Keynes'in Genel Teorisini geliştirme çabasıdır. Shackle'a göre Genel Teori, eksik istihdam dengesini açıklamaya odaklanmıştır, ama iş çevriminin dinamik bir teorisini geliştirmeyi amaçlamamaktadır. Keynes'in en temel eksikliği ex ante ve ex post büyüklükler arasında ayırım yapmamış olmasıdır. Aynı zamanda yatırımdaki dalgalanmalar da girişimcilerin beklentilerinin sürekli değişmesinden kaynaklanmaktadır. Shackle, Keynes'in analizinin, Lindahl (1939) ve Myrdal'ın (1939) periyodik analizi kullanılarak dinamikleştirilmesi gerektiğini düşünmüştür.

Shackle'a göre Keynes, Genel Teoride, yatırımın, beklentisel değişkenlere dayanmasından dolayı istikrarsız olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Shackle çalışmaları boyunca Keynes'i bu şekilde okuma gerekliliğinde ısrar etmiştir. Yatırım kararları, irrasyonel olarak kabul edilmektedir, çünkü bu kararlar beklenen karlara ve kararların verildiği anda bilinmeyen gelecek faiz oranlarına dayanmaktadır. Shackle (1967, s.247) faiz oranının, spekülasyon talebi nedeniyle, beklenen faiz oranının bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmüştür. Shackle Keynes'in sisteminin açık bir sistem olduğunu ve bu sistemin hem içsel hem de dışsal şoklara maruz kaldığını ileri sürmüştür. Fakat Shackle Keynes'in analizinde beklentilerin belirsizlik altında nasıl şekillendiğine dair bir şey söylemediğini, bunların bağımsız bir değişken olarak ele alındığını ileri sürmektedir.

Shackle, iş çevrimleri analizinde, yatırımlara ve belirsizlik altında şekillenen beklentilere merkezi bir rol yüklemektedir. Shackle “Beklenti, Yatırım ve Gelir” (Expectation, Investment and Income, 1938) isimli doktora tezinde geliştirdiği iki iş çevrimi teorisinde de, bir iş çevriminin başlangıcı ve devamı, girişimcilerin ve tüketicilerin beklentilerine dayanmaktadır. Çevrimi harekete geçiren araç, reel yatırımlarda ani bir artıştır. Shackle’ın iş çevrimlerine dair ilk açıklaması, girişimcilerin kârlarında beklenmeyen değişimlerin yatırımları uyarması şeklindedir. İş çevrimi, yeni kurulmuş fabrika ve makinelerin getirilerine dair iş adamlarının beklentileri (ex ante) ile gerçekleşen getiriler (ex post) arasındaki farkın ortaya çıkışına dayanmaktadır. Genişleme (boom) dönemi, iş adamlarının mevcut sermaye stoklarına yapacakları eklere dair getiriler hakkında sahip olduklarından daha iyimser beklentilerin, ani biçimde ortaya çıkmasıyla başlamaktadır. Fakat bir kere yeni ekipman alındıktan ve üretime sokulduktan sonra sağladığı kâr, girişimcinin bu ekstra sermaye stokunu mevcut stoka eklemenin kendisi için avantajlı olduğunu düşündüğü ve karar verdiği andaki kârdan daha fazladır. Beklenmedik kârlar ortaya çıkmıştır ve girişimciler daha da fazla makine ekleme konusunda cesaretlenmişlerdir. Bunun nedeni girişimcilerin, başlangıçtaki kâr hesaplamasında, tek bir bireysel girişimcinin değil de, her girişimcinin net yatırımını artırmasından kaynaklanan çarpan etkisini hesaba katmamalarıdır. Başka bir deyişle, girişimci, çarpan etkisini beklentilerinde başlangıçta hesaba katmamıştır. İşte bu genişleme, girişimcilerin umdukları kârların gerçekleşmemesi ve beklentilerin hayal kırıklığına uğraması sebebiyle yatırımı sürdürmeyi bırakmalarıyla son bulur ve kriz gerçekleşir. Başka bir deyişle girişimci, çarpan etkisini beklentilerine artık dâhil etmiştir, fakat bu çarpan etkisiyle birlikte gerçekleşeceğini beklediği, yani umduğu gelir gerçekleşmez. Yani, çarpan etkisinin gerçekleşeceğine dair geniş bir fikir birliği mevcut ise, bu etkinin, kendisini yatırım üzerinde göstermesi mümkün değildir. Shackle’ın analizinin özü, işte bu beklentilerdir. Bu genişleme ve daralma (recession) dönemleri Dusenberry tüketim etkisi nedeniyle asimetriktir. Çünkü yatırım, tüketimden çok daha hızlı azalacaktır ve tüketim harcamaları gelirdeki harcamalarla aynı oranda azalmamaktadır. Bu teoride, tüm genişleme daralma dönemleri, beklentilerdeki değişmeye ve bunu yatırımlardaki yansımaya dayandırılmaktadır. Shackle bu iş çevrimi teorisinde yatırımları neyin artırdığı açık değildir. Yatırımdaki artışı tetikleyen bir deus ex machinadır.

Shackle, diğer iş çevrimi teorisinde, ilk teorinin aksine, iş çevrimini başlatan yatırımdaki ilk artışın, girişimcilerin peşinde olduğu yeniliklerin (innovations) öbekleşmesi sonucunda gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu iş çevrimi, yenilik öbekleri, bu yeniliklerin yayılması, yatırımın artması ve sonra bu yatırımların gelir-harcama çarpanı aracılığıyla etkilerine

dayanmaktadır. Bu teoriye göre yatırımcılar, beklenen kârlılıklarında bir artış yaratacak bir yatırım fırsatını değerlendirirler. Yenilik öbekleşmesi bir kere başladıktan sonra tüketim harcamaları yoluyla çarpan devreye girer. Shackle yeniliklerin nasıl oluştuğuna dair bir açıklamada bulunmamıştır, sadece yenilik gerçekleşir diyerek bırakmıştır. Böylece yenilikler sonrasında artan yatırımların yayılmasının sona erdiği anda, aşağı yönlü hareketine geçecek olan iş çevriminin genişleme aşaması başlamış olur. Genişleme ardından gelen daralma ise yine aynı şekilde bir yenilik kümesiyle düzelme dönemine girer. Bu teori Schumpeter'in iş çevrimi analiziyle benzerlik taşımaktadır. Fakat Shackle Schumpeter'in çalışmalarına hiç referans yapmamıştır.

İlk teoride iş çevrimleri, yatırımcı kararlarında beklenmeyen değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu kârlar, net yatırımı artırır ve çarpan etkisiyle ekonomiye yayılır. Beklenmeyen kârlar, yatırımcı beklentilerini değiştirir, dolayısıyla kararlarını da değiştirir. Shackle'ın analizi bu sebeple “beklentsel dinamik” olarak adlandırılmaktadır. Yani analizin dinamikliği, beklentilerle değişen kararların, yatırım düzeyinde meydana gelen değişimler üzerine kurulmuştur. Shackle'ın diğer iş çevrimi teorisinde ise, Schumpeter'in analizinde olduğu gibi yenilikler kâr fırsatları yaratmaktadır. Dolayısıyla yatırım kâr fırsatları tarafından tetiklenmektedir.

Özetle denebilir ki, Shackle'ın iş çevrimleri analizi, “beklentsel dinamik” şeklinde yaptığı adlandırmadan da anlaşılacağı üzere, beklentilere koşullu bir değişim analizi içermektedir. Beklentilere koşullu değişim, dinamik çerçeveden ziyade diyakronik çerçeve içerisinde kalmaktadır. Diyakronik çerçeve, senkronik çerçevede yer alan ve başlangıçta veri alınan değişkenlerin değiştirilmesiyle elde edilir. Shackle'ın analizinde beklentilerde değişimle yeni dengeler ortaya çıkmaktadır. Diyakronik çerçeve bu sebeple bazı değişkenlerdeki (beklentiler, para arzı gibi) değişimlere koşullu yeni dengelerin analizini içermekte ve karşılaştırmalı statik denge çerçevesini benimsemektedir. Dinamik çerçeve ise koordinasyon sorununu evrimci bir perspektiften ele almaktadır. Bu çerçevede sistemi tanımlayan parametreler ya da normlar değişmektedir. Bu sebeple sistemde uzun dengesizlik ve denge dışı durumlar yer almakta ve sistemin gideceği yön önceden bilinmemektedir. Shackle ve Hayek'in analizinde yer almayan bu dinamik çerçeve Schumpeter'in analizinde yer almaktadır.

Sonuç

Post Keynesyen okula mensup olan Shackle, geleceğin belirsizliğine dayanan bir analiz yapmış, bu belirsizliğin ise, iktisadi sistemlerin davranışlarında tahmin ve öngörüyü mümkün kılan, belirlenimcilik yaklaşımını yıkacağını ileri sürmüştür. Shackle'ın analizinde kavramsallaştırdığı belirsizlik, hem geleceğe dair bilgi yokluğu şeklinde epistemolojik olarak, hem de gerçekliğin sürekli değişen yapısına vurgu yapan biçimde ontolojik olarak yer almaktadır. Belirsizliği, epistemolojik biçimde, yani direk olarak bilgi yokluğu olarak tanımlayan Shackle, bu bilgisizlik karşısında, kendi zihninde şekillendirdiği senaryolar doğrultusunda hareket eden bireylerin, piyasaya çok geniş bir ölçüde belirlenemezlik getireceğini ileri sürmektedir. Shackle'a göre, uzay ve zamanın her noktası sürekli yeni bilgi üretmekte ve bu sebeple her karar yaratıcı bir biçimde, geleceği dönüştürmektedir. Böylece yeniliğin ve yaratıcı seçimin önemli olduğu durumlarda, uzun vadeli tahmin olanaksızdır ve ekonominin yöneleceği belirli bir sonuç veya durağan durum yoktur. Bu belirlenemezlik, enflasyonun, işsizliğin, yatırım ve tasarruf arasındaki uyumsuzluğun altında yatan temel nedendir. Yani bireyler, bilgi yokluğu olarak betimlenen belirsizlik karşısında, hayal gücüne dayanarak kararlar almakta ve geleceği bu yaratıcı kararlarla şekillendirmektedirler. Shackle, bununla birlikte, iktisadi sistemlerin, belirlenimci teorilerde öngörüldüğü gibi kapalı bir sistem değil, açık bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. Kaleidik gerçeklik olarak adlandırdığı bu yaklaşım Shackle'ın belirsizlik analizinin ontolojik boyutunu oluşturmaktadır. Gerçeklik, sürekli değişen bir yapıdadır. Bireylerin, hiç yoktan yeni bir gerçeklik yaratma kabiliyeti, "tahmin edilebilir bir düzeni" yıkmaktadır.

Shackle'ın analizi, gerçekliğin doğasına dair bir sorgulamayı yürüttüğü için, ontolojik bir yaklaşım tesis ediyor gibi gözükse de, aslında epistemoloji ve ontoloji arasında yapılması gereken dikkatli ayırım, muğlak kalmıştır. Bu muğlaklığın sebebi, gerçekliğin neliğine dair yürüttüğü sorgulama sonunda ulaştığı kaleidik yapı kavramsallaştırmasının, tamamen bilgi eksikliği ile oluşturulmuş olmasıdır. Ontolojik boyutu oluşturan kaleidik gerçeklik yaklaşımında, kaleydoskopta meydana gelen değişim, bireylerin beklentilerdeki değişimin sonucu gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, belirsiz bir gelecek karşısında bilgisiz olan birey, hayal gücünü kullanarak oluşturduğu beklentilerle geleceği şekillendirmektedir. Olumlu beklentiler ekonomide canlanmaya yol açabilirken olumsuz beklentiler tersi bir durum yaratabilmektedir. Shackle'ın gerçekliğin kaleidik yapıda olduğu argümanı, yeni bilgi ve beklentilerdeki ani değişim üzerine oturtulmuştur. Kaleidik teori ile kastettiği şudur. İsteklerin ve ihtiyaçların yönlendirdiği beklentiler, her zaman, gerçek olmayan veriler üzerine inşa edilir

ve eğer yeni bilgiler veya tamamıyla düşünülmemiş olaylarla ilgili yeni haberler ortaya çıkarsa, tüm beklentiler değişebilir. Başka bir deyişle Shackle, bilgideki eksikliği ve zaman geçtikçe artan bilgiyi ve geleceğin belirsizliğini analize katarak, gerçekliğe dair, dinamik bir analiz geliştirmiş gibi gözükse de, sadece zamansallık boyutunu dikkate aldığından, aslında statik çerçeveyi yıkamadığı söylenebilir. Gerçek dünyada değişim, sadece zamansal bir mesele, yani beklentilere koşullu bir değişim değildir. Gerçekliğin kendisi, zamansallık boyutundan bağımsız olarak değişmektedir. İktisadi analize bilgi, zaman unsuru, beklentiler gibi değişkenlerin katılmasıyla, analiz her ne kadar dinamik bir nitelik kazanıyor gibi gözükse de, bazı parametrelere koşullu olarak değişim, ancak karşılaştırmalı statik bir çerçeveyi yansıtmaktadır. İktisadi sisteme dinamikliğini kazandıran, aslında, bu sistemin içsel unsurlarının yarattığı değişimdir. Ayrıca Shackle, analizinde her ne kadar belirsizlik ve belirlenemezlik problemine merkezi bir rol vererek açık sistemler fikrine yaklaşmış olsa da, bu analizde, gerçekliğin katmanlı ve tabakalı yapısına izin veren bir açık sistem fikri yer almamaktadır. Hatta Shackle'ın analizi, gerçekliğin ona dair bilgiye indirgenme hatasıyla yani epistemik yanılıyla, sistemi kapalı hale getirmektedir. Sosyal sistemlerdeki dinamikliğin ve süreksizliğin sebebi, bireylerin sahip oldukları bilginin bu düzeni sağlamaya yetecek düzeyde olmaması değildir. Sosyal sistemler, varoluşları gereği karmaşık gerçekliklerdir.

Kaynakça

- Alada, D. (2000). *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*. İstanbul: Bağlam.
- Bhaskar, R. (1975). *A Realist Theory of Science*. Leeds: Leeds Books.
- Bronk, R. (2009). *Romantik Ekonomist: Ekonomide Hayal Gücü*. (D. Berilgen Cenkçiler, Çev.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Bronk, R. (2011). Uncertainty, Modelling Monocultures and The Financial Crisis. *The Business Economist*, 42 (2), 5-18.
- Cantillo, F. A. (2010). Shackle: Time and Uncertainty in Economics. Paper presented to St Edmund's College for the G.L.S Shackle Studentship.
- Coddington, A. (1982). Deficient Foresight: A Troublesome Theme in Keynesian Economics. *The American Economic Review*, Vol. 72, No. 3, 480-487.
- Crocco, M. (2002). The concept of degrees of uncertainty in Keynes, Shackle, and Davidson. *Nova Economica*, 2 (2), 11-28.
- Davidson P. (1996). Reality and Economic Theory. *Journal of Post Keynesian Economics*, 18 (4), 479-508. Doi: [10.1080/01603477.1996.11490083](https://doi.org/10.1080/01603477.1996.11490083)

Foster, J. (1997). The Analytical Foundations of Evolutionary Economics: From Biological Analogy to Economic Self-organization. *Structural Change and Dynamics*, 8 (4), 427-451. Doi: [10.1016/S0954-349X\(97\)00002-7](https://doi.org/10.1016/S0954-349X(97)00002-7).

Foster J. (2000). Competitive Selection, Self Organization and Joseph A. Schumpeter. *Journal of Evolutionary Economics*, 10 (3), 311-328. Doi: [10.1007/s001910050017](https://doi.org/10.1007/s001910050017)

Georgescu-Roegen N. (1986). The Entropy Law and the Economic Process in Retrospect. *Eastern Economic Journal*, 12 (1), 3-25.

Harris, D. (2005). Robinson on “History versus Equilibrium”. Bill Gibson (Ed.), Joan Robinson’s Economics içinde (s.81-109). USA: Edward Elgar.

Hayek, F. A. (1937). Economics and Knowledge. *Economica, New Series*, 4 (13), 33-54.

Hill, G. (2004). From Hayek To Keynes: G.L.S. Shackle and Our Ignorance To Future. http://works.bepress.com/greg_hill/5/.

Lindahl, E. (1939). *Studies in the Theory of Money and Capital*. New York: August M. Kelly.

Meacci, F. (2009). Uncertainty and Expectations in Shackle’s Theory of Capital and Interest. *Metroeconomica*, 60 (2), 302-32. DOI: [10.1111/j.1467-999X.2008.00327.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-999X.2008.00327.x)

Myrdal, G. (1939). *Monetary Equilibrium*. New York: August M. Kelly.

Öziş, M. (2010). İktisat ve Zaman. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Prigogine, I.,& Stengers I. (1984). *Order out of Chaos: Man’s New Dialogue with Nature*. Toronto: Bantam Books

Robbins L. (1932). *An Essay On The Nature & Significance Of Economic Science*. Macmillan Or Co., Limited St. Martin's Street, London.

Robinson, J. (1974), “History versus Equilibrium”, Thames Papers in Political Economy, Thames Polytechnic, London. Reprinted in Joan Robinson (1979), 48-58.

Robinson, J. (1980). Time in Economic Theory. *Kyklos, Wiley Blackwell*, 33(2), 219-229. doi: [10.1111/j.1467-6435.1980.tb02632.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1980.tb02632.x)

Rosser, J. B. (2001). Alternative Keynesian and Post Keynesian Perspectives on Uncertainty and Expectations. *Journal of Post Keynesian Economics*, 23 (4), 545-566. Doi: [10.1080/01603477.2001.11490299](https://doi.org/10.1080/01603477.2001.11490299)

Schumpeter J. A. (2005). Development. *Journal of Economic Literature*, 43 (1), 108120

Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. New York: Oxford University Press.

- Shackle, G. L. S. (1938). *Expectations, Investment and Income*. Oxford: Clarendon Press
- Shackle, G. L. S. (1958). *Time in Economics*. Amsterdam: North-Holland.
- Shackle G. L. S. (1959). Time and Thought. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 9 (36), 285-298. Doi: [10.1093/bjps/IX.36.285](https://doi.org/10.1093/bjps/IX.36.285)
- Shackle, G. L. S. (1965). *A Scheme of Economic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shackle, G. L. S. (1967). *The Years of High Theory; Invention&Tradition in Economic Thought 1926-1939*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shackle, G. L. S. (1969). *Decision, Order and Time in Human Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shackle, G. L. S. (1970). *Expectation Enterprise and Profit The Theory of the Firm*. London: Allen&Unwin.
- Shackle, G. L. S.(1972). *Epistemics and Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stohs, M. (1980). Uncertainty in Keynes' General Theory. *History of Political Economy*, 12 (3), 372–382. Doi: [10.1215/00182702-12-3-372](https://doi.org/10.1215/00182702-12-3-372)
- Zapia, C. (2012). Non-Bayesian decision theory ante litteram: the case of G. L. S. Shackle, *DEPFID Working Papers* - 4 / June 2008.